

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח):

הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

היין הטוב לארבע כוסות - מקורות והערות

א. יין לבן או אדום לארבע כוסות?

חז"ל תקנו לשתות בליל הסדר ארבע כוסות של יין, מטעמים שונים. הידוע שבהם הוא הטעם שהכוסות נתקנו כנגד ארבע לשונות של גאולה: 'יהוצאתי', 'והצלתי', 'וגאלתי', 'ולקחתני'¹. האם יש העדפה לסוג יין מסוים, או שכל יין כשר לארבע כוסות? בדיני קידוש בשבת כתוב בגמרא שמותר לקדש על כל יין שראוי לניסוך על גבי המזבח. לכן גם יין אדום וגם יין לבן כשרים לקידוש, וכן לארבע כוסות. וכתב רמ"א שאם היין הלבן משובח מהאדום יש לקחת אותו. אלא שיש עניין לקחת דווקא יין אדום, זכר לדם בני ישראל שהרגו המצרים, כמו שכתוב במדרש (שמות רבה פרשה א, מא) שהיה פרעה שוחט בני ישראל. ומי שמעדיף את טעמו של יין לבן, צריך לקחת יין לבן לארבע כוסות².

ב. מיץ ענבים לארבע כוסות

בברייתא כתוב 'ושמחת בחגך, במה משמחם? בייין'. כלומר, יש מצווה לשתות יין ביו"ט על מנת להרבות בשמחה. יש שלמדו מזה שאין לשתות מיץ ענבים לארבע כוסות, שהרי אין בו אלכוהול והוא לא משמח. אמנם פוסקים אחרים דחו את דבריהם, ופירשו שאכן לכתחילה ראוי וטוב לשתות יין ולא מיץ ענבים, על מנת להרבות שמחה. אולם מי שקשה לו לשתות יין והדבר יגרום לו צער, יכול לשתות מיץ ענבים לארבע כוסות³.

מקורות והערות

1. במדרש בראשית רבה (פרשת וישב פח) למדנו "וכוס פרעה בידי, מכאן קבעו חכמים ד' כוסות של לילי פסח". ומכאן מביא המדרש ד' טעמים לשתית ד' כוסות:

א. "א"ר הונא בשם ר' בנייה כנגד ד' גאולות שנאמרו במצרים, והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי". וכן הוא בירושלמי פסחים (פ"י ה"א) ושם אמר רבי יוחנן בשם רבי בנייה.

ב. "רבי שמואל בר נחמן אמר כנגד ארבע כוסות שנאמרו כאן, וכוס פרעה בידי וגו', ונתת כוס פרעה וגו'". וכן הוא בירושלמי (שם) בשם ריב"ל.

ג. "רבי לוי אמר כנגד ד' מלכיות". וכן הוא בירושלמי (שם)

ד. "רבי יהושע בן לוי אמר כנגד ד' כוסות של תרעלה שהקב"ה משקה את עובדי כוכבים, הה"ד כי כה אמר ה' אלהי ישראל אלי קח את כוס היין החמה, כוס זהב בבל ביד ה' וגו', ימטר על רשעים וגו', וכנגדן הקדוש ברוך הוא משקה את ישראל ד' כוסות של ישועה לעתיד לבא, שנאמר ה' מנת חלקי וגו', כוס ישועות אשא, תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה, כוס ישועות כוס ישועה אין כתיב כאן אלא כוס ישועות אחד לימות המשיח ואחד לימות גוג". וכן הוא בירושלמי (שם) בשם רבנן אלא שלא דרשו את הפסוק תערוך לפני שלחן, ומנו את כוס ישועות כשתי כוסות.

[ונראה שאפשר לאחד את ארבעת הטעמים להסבר אחד. לפי שבהגדה אנו מודים לשעבר, "עבדים היינו לפרעה במצרים וכו'". מודים על ההווה "בכל דור ודור קמים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם". ומתפללים על העתיד לבוא "לשנה הבאה בירושלים הבנויה".

והרמז בארבע כוסות הוא כנגד זה. כנגד ההודאה על העבר, היא התקנה כנגד ד' לשונות של גאולה שנאמרו ביציאת מצרים. כנגד ההודאה על ההווה, היא התקנה כנגד ד' מלכויות. כנגד התפילה על העתיד היא התקנה כנגד ד' כוסות של ישועה לעתיד לבוא.

ואחד מסגולותיו של חג פסח הוא לחזק אותנו באמונה. חלק גדול ומרכזי באמונה הוא האמונה בהשגחה פרטית. וכנגד זה זוהי התקנה כנגד ארבע כוסות שנאמרו אצל יוסף. שהרי כל סיפור מכירת יוסף וירידתו למצרים היה הכל בהשגחה פרטית. וכמו שאמר יוסף לאחים, "ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלקים". וכן במעשה יוסף עם שר המשקים ושר האופים, נענש יוסף על שאמר לשר המשקים, "אם זכרתני", לפי שהיה לו להאמין בה' שהוא המתיר אסורים, בהשגחה פרטית.

ועוד נראה שהדבר מתיישב היטב עם סדר הכוסות, שכוס ראשונה היא בקידוש, ואומרים בו זכר ליציאת מצרים, שזה על העבר. וכוס אחרונה היא בהלל הגדול, שיאמר גם לעתיד לבוא בבוא משיח צדקנו במהרה בימינו. כוס שניה היא אחר אמירת מה נשתנה קודם ההגדה, שעניינה סיפור יציאת מצרים שזוהי השגחת ה' יתברך עלינו. וכוס שלישית בברכת המזון כנגד ההודאה על ההווה. [

2. במסכת בבא בתרא (צז א) למדנו "אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב אין אומרים קידוש היום אלא על היין הראוי לינסך על גבי המזבח" והגמרא מבררת איזה יין הוא בא למעט. מסקנתה - רב בא למעט יין שריחו רע או יין מגולה.

ומוסיפה הגמרא "בעא מיניה רב כהנא חמוה דרב משרשיא מרבא חמר חווריין מהו אמר ליה אל תרא יין כי יתאדם". ופירש רשב"ם שיין אדום קודם לנסכים כי הוא משכר יותר, אבל הלבן אינו פסול.

ובירושלמי (שקלים פ"ג ה"ב) למדנו "אמר רבי ירמיה מצוה לצאת ביין אדום שנאמר (משלי כג לא) אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכוס עינו וגומר". משמע שיין לבן פחות טוב מיין אדום.

ובבב"י (סי' תעב) הביא מהרמב"ן בב"ב (צז ב ד"ה חמר) שכתב, "ושם מצאתי בירושלמי א"ר ירמיה מצוה לצאת ביין אדום מאי טעמא אל תרא יין כי יתאדם, ומשמע דאפילו בדיעבד לא יצא, דעד שיהיה בהן מראה יין דיעבד הוא, ומצוה לצאת דיעבד נמי הוא, דגמי דילן לאו לכתחלה בלחוד היא דהא מנא תיתי, אי בעי קרא כעין דכתיב לענין קדוש אפילו דיעבד נמי, ואי לא לכתחלה נמי כשר דהא ראוי וחשוב הוא ועולה על שלחן מלכים, ולית לן בגמרא דילן לא יביא ואם הביא כשר לענין קדוש". משמע שאפילו בדיעבד יין לבן פסול לקידוש וה"ה לארבע כוסות.

אמנם הוסיף הב"י שבהלכות קידוש בסי' ערב הביא שדעת הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש לא כרמב"ן ושבדיעבד יוצא ידי חובה גם ביין לבן בין בקידוש ובין בדי' כוסות. וכן היא דעת הרוקח (סי' רפג).

ובטור (סי' תעב) כתב "ויראה שאם הלבן משובח מן האדום, שהוא קודם". וכך פסק רמ"א (סי' תעב סעי' יא).

ובט"ז (סי' ט) הביא שהטור כתב דווקא כאן שצריך יין אדום ובהלכות קידוש לא הזכיר זאת, לפי שיש עוד טעם ליין אדום דווקא, זכר לדם בני ישראל שהרגו המצרים, שהיה פרעה שוחט בני ישראל כמובא במדרש (שמות רבה פרשה א, מא). וכ"כ המג"א (סי' יג) והמשנ"ב (סי' לח).

והוסיף הט"ז שבזמנם שהיו עלילות דם לא לקחו יין אדום כדי שלא יעלילו עליהם שדם הוא. וכ"כ בח"י (ס"ק כב). עולה מכל הנ"ל שהיין הטוב ביותר לארבע כוסות הוא יין אדום.

3. יש עוד גדר בארבע כוסות. בגמרא פסחים (קח ב) אנו למדים "שתאן בבת אחת רב אמר ידי יין יצא ידי ארבעה כוסות לא יצא" ופירש רשב"ם "משום שמחת יו"ט כדתניא לקמן (קט א) ושמחת בחגך במה משמחו ביין", וכך פירשו גם התוס' (ד"ה ידי יין) "פירוש ידי שמחת יום טוב דס"ד הואיל ותיקנו ד' כוסות לא נפיק מידי שמחת יום טוב אלא אם כן יצא ידי ארבעה כוסות".

וכתב המרדכי (תוס' מערבי פסחים) "וא"ת פשיטא וכי בעי שמחת יום טוב ד' כוסות? ושמא י"ל כיון דתיקנו רבנן ד' כוסות וגם צריך יין בשביל שמחת יום טוב כדפרישית אם כן צריך שיהא אותו יין מארבע כוסות".

ומדבריו נלמד שלארבע כוסות צריך יין משמח. ובפרי חדש (סוף סי' תפג) כתב "בתשובות מהר"ש הלוי חלק יו"ד סימן יב כתב בשם הרב חיים שבתאי דלענין ד' כוסות לא יצא ידי חובה במי צימוקים, משום דחכמים תקנו ד' כוסות לשמחה וזה אינו משמח. וליתא, דהא אמרינן בפרק ערבי פסחים (קח ב) שתאן חי יצא, וכמו שכתוב לעיל בסימן תעב סעיף ט אף על פי שאינו משמח, ואף לכתחילה מצי לשתותו דכיון דלית ליה אלא זה כדיעבד דמי".

וכתב הגרצ"פ פראנק זצ"ל במקראי קודש (פסח ח"ב סי' לה) "ולכאורה הטעם דיין צימוקים אינו בכלל יין המשמח הוא משום שאין בו אלכוהול (ואינו משכר), ולפ"ז גם מיץ ענבים אינו בכלל יין המשמח הואיל ואין בו אלכוהול ואינו משמח. וברש"י (ב"מ סו ב) משמע דהסגולה של יין ישמח לבב אנוש הוא לא משום הטעם המשובח שיש בו אלא משום שהוא משכר... וממילא מיץ ענבים שאין בו אלכוהול ואינו משכר אינו בכלל יין המשמח".

מתוך הדברים האלה יצא בהררי קודש ללמד זכות על הנשים שיוצאות ידי חובת ארבע כוסות בשתיית מיץ ענבים. "משום שלגביהן אין חיוב לשתות יין משום שמחת יו"ט וכלשון הרמב"ם, וממילא אין הידור אצלן לצאת ידי חובת ארבע כוסות דוקא ביין המשמח".

ועיין עוד בשו"ת חזו"ע (ח"א סי' עמ' צט) שדן אם ניתן לשתות ארבע כוסות במיץ ענבים והעלה להקל ובפרט לנשים.

ובשו"ת משנה הלכות (ח"י סי' סז) אחרי שהאריך בשאלה כתב "ושמעתי בשם ידי"ן וידיד נפש כל חי הגאון הגדול ר' משה פיינשטיין שליט"א שיצא לחדש דביין מגתו... אינו יוצא ידי ארבע כוסות

דהגם דידי יין יצא מ"מ כיון דיין מגתו אינו משכר ליכא חירות, וד' כוסות בעינן יין משכר דזהו דרך חירות".

וכתב על זה המשנה הלכות "לפענ"ד בהורמנא דמלכא לא נראה כן דהרי יין מזוג כתבו להדיא דאינו משכר ואדרבה מהאי טעמא כשר לד' כוסות ולקידוש משום דאינו משכר וכמ"ש הרשב"ם והר"ן והחירות אינו דין ביין שיצטרך להיות יין שהוא משכר אלא בשותה יין מגיתו הגם דאינו משכר מ"מ ראוי הוא להיות משכר וכמ"ש הרשב"ם ב"ב ד"ה יין קוסס כתב הוא יין הנמכר בחנות ופסול הוא דלא הוי שכר ולא ראוי להיות שכר כיון מגתו דסופו מיהו להיות שכר ע"כ, הנה דיין מגתו כשר משום דסופו להיות שכר, וא"כ יין מגתו לענין יין חשוב יותר מיין מזוג דיין מזוג לא מקרי עוד יין משכר ואינו בכלל שכר וכמ"ש הרשב"ם בשם הספרי ואפ"ה כשר לקידוש וד"כ, א"כ יין מגתו דמקרי יין אפילו לנסכים בדיעבד כ"ש שהוא יין לד' כוסות אלא דצריך לשתותו באופן שיהיה עריבה להשותה ואז יהיה ג"כ דין חירות ויצא ידי חובתו לכ"ע והדין דשכר לא נאמרה רק לנסכים דשכר כתיב בהו עיין רשב"א ב"ב הנ"ל ד"ה אדם דשכר כתיב בהו ע"כ, ובאמת דגם חירות זו לא ביארו לנו מה הוא והרשב"ם הוסיף ידי חירות לא יצא כלומר אין זו מצוה שלמה שאין חשיבות אלא ביין מזוג והני מילי ביינות שלהן דדרו על חד תלת מיא אבל יינות שלנו לא בעי מזיגה נראה דחירות הוא ענין של חשיבות אלא דאכתי לא נתברר אי החשיבות הוא על היין או על השותה..."

והאריך בזה עוד. סוף דבר מסקנתו להתיר לשתות מיץ ענבים לארבע כוסות.